

СЕРВИС

ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ЖУРНАЛ 2020 йил, 2-сон

Муассис: Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти

Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлиги томонидан 2008 йил 31 декабрда
0561-рақам билан рўйхатга олинган.

ЎзР ОАК Риёсатининг 19.03.2017 й., 239/5-сонли қарори билан эътироф этилган

**Тахририят ижодий
жамоаси:**

Бош муҳаррир:
и.ф.д. **М.Э.Пўлатов**

**Бош муҳаррир
ўринбосари:**
доцент **Д.Х.Асланова**

Масъул котиб:
профессор **М.Қ.Пардаев**

Муҳаррир:
Ф.А.Сафаров,
Техник муҳаррир:
С.Хусенов,
Корректор ва
саҳифаловчи:
Ҳ.Н.Очилова

1 йилда 4 маротаба
чоп этилади.

**Ўзбекистон ҳудудида
тарқатилади.**

Тахририят манзили:
140100, Самарқанд
шаҳар,
Амир Темур кўчаси, 9-
уй,
тел.: +998(66)233-28-38,
+998(66)233-17-88
факс: +998(366)231-12-
53

эл.почта:
samisiservis@inbox.uz

Тахририят кенгаши раиси:

М.Э.Пўлатов – Самарқанд иқтисодиёт ва сервис
институти ректори, иқтисод фанлари доктори

Тахририят кенгаши раиси ўринбосари:

Д.Х.Асланова – СамИСИ илмий ишлар ва инновациялар
бўйича проректори, иқтисод фанлари номзоди, доцент

Тахрир кенгаши аъзолари:

Б.А.Бегалов – Ўзбекистон Республикаси Давлат
Статистика қўмитаси раиси, иқтисод фанлари доктори,
профессор

М.Қ.Пардаев – Самарқанд иқтисодиёт ва сервис
институти профессори, иқтисод фанлари доктори

Б.К.Ғоибназаров – ЎзР Давлат Статистика қўмитаси
Кадрларни қайта тайёрлаш ва статистика тадқиқотлари
маркази директори, иқтисод фанлари доктори, профессор.

Д.Р.Зайналов – Самарқанд иқтисодиёт ва сервис
институти профессори, иқтисод фанлари доктори

О.М.Муртазаев – Тошкент Давлат Иқтисодиёт
университети Самарқанд филиали директори, иқтисод
фанлари доктори, профессор

М.Р.Болтабаев – Ўзбекистон Давлат жисмоний тарбия
ва спорт университети ректори, иқтисод фанлари доктори

Р.Х.Эргашев – Қарши муҳандислик-иқтисодиёт
институти профессори, иқтисод фанлари доктори

И.С.Тўхлиев – Самарқанд иқтисодиёт ва сервис
институти профессори, иқтисод фанлари доктори

М.М.Мухаммедов – Самарқанд иқтисодиёт ва сервис
институти профессори, иқтисод фанлари доктори

К.Б.Уразов – Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти
профессори, иқтисод фанлари доктори

Қ.Ж.Мирзаев – СамИСИ ўқув ва тарбиявий ишлар
бўйича проректори, иқтисод фанлари доктори, профессор

Б.И.Исроилов – ЎзР Адлия вазирлиги қошидаги
юристар малакасини ошириш маркази кафедра мудири,
иқтисод фанлари доктори, профессор.

Б.Абдукаримов – Самарқанд иқтисодиёт ва сервис
институти профессори, иқтисод фанлари номзоди

Б.У.Нуруллаев – Самарқанд вилояти ҳокимининг
туризмни ривожлантириш масалалари бўйича ўринбосари

Н.М.Набиева Хизмат кўрсатиш корхоналарини ривожлантиришда маркетинг роли ва ўрни	135
МОЛИЯ ВА БАНК ХИЗМАТЛАРИ	
С.С.Алиева, Ш.С.Шамахмудов Совершенствование бюджетно-налоговой политики в рамках стабилизации и обеспечения роста экономики	139
С.Я.Исмоилова Маҳаллий бюджетлар маблағларидан самарали фойдаланишни таъминлашнинг айрим назарий масалалари	144
Н.М.Бабаева Суғурта компаниялари молияси ва молиявий ресурслар шаклланишининг назарий асослари	149
А.М.Каримова Funding of tourism in Uzbekistan	152
Б.Ш.Хусанов Социальные гарантии населению, включающие льготы	155
ИНВЕСТИЦИЯ	
М.Х.Ахунова Миллий иқтисодий ривожлантиришда инвестициялардан фойдаланиш	160
Р. Мусаев, Ш.К. Нурбоев Қулай инвестиция муҳитини шакллантиришда инвестиция лойиҳаларини молиялаштириш муаммолари	163
БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИ, ИҚТИСОДИЙ ТАҲЛИЛ ВА АУДИТ	
Ф.Б.Ахроров, А.Абдурахманова Ер экотизим хизматларининг иқтисодий самарадорлиги таҳлили	167
А.Т.Ахмедова Системный подход к исследованию и управлению деловой активностью предприятия	170
М.К.Рашидов, Ҳ.Н.Бақоев Минтақалар эркин иқтисодий зоналари самарадорлигини индексли таҳлил усулида баҳолаш	175
КАДРЛАР ТАЙЁРЛАШ ВА ПЕДАГОГИКА	
И.Б.Маттиев Талабаларда саломатликни асрашга йўналтирилган ўқув жараёнининг мазмуни	180
О.Ҳ.Сурунов Oliy ta’limda muammoli mashg’ulotlarni tashkil etishning o’ziga xos jihatlari	184
О.С.Қаҳҳоров, Б.И.Адизов, А.Э.Норов Олий таълим муассасалари инновацион фаолиятини тижоратлаштириш самарадорлигини оширишда кадрлар тайёрлаш устуворлиги (1-мақола)	189
ЭЪТИБОРГА МОЛИК МАСАЛАЛАР	
Муқаддас китобнинг муқаддаслиги	196
АТАМАЛАР ТАЪРИФЛАРИ	
М.Қ.Пардаев, Ш.А.Пардаев “Қ” ҳарфи билан бошланадиган иқтисодий атамалар ва категорияларнинг таърифлари	197

О.С. Қаххоров – БухДУ “Иқтисодиёт” кафедраси доценти, и.ф.ф.д. (PhD),

Б.И. Адизов – БухДУ “Иқтисодиёт кафедраси” таянч докторанти,

А.Э. Норов – БухДУ “Иқтисодиёт кафедраси” мустақил изланувчиси

**ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИ ИННОВАЦИОН ФАОЛИЯТИНИ
ТИЖОРАТЛАШТИРИШ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШДА
КАДРЛАР ТАЙЁРЛАШ УСТУВОРЛИГИ
(1-мақола)**

Аннотация: Мазкур мақолада олий таълим муассасалари рақобатбардошлигини таъминлаш тизими, механизми, бошқарув жараёнларини амалга ошириш воситалари, рақобатбардошликни баҳолаш кўрсаткичлари, рақобатбардошлик мезонлари, шунингдек, олий таълим муассасалари битирувчиларининг рақобатбардошлик даражаси ҳамда минтакавий олий таълим бозорида олий таълим муассасалари рақобатбардошлигини тадқиқ этишнинг қиёсий натижалари ёритилган.

Таянч сўзлар: инновацион фаолият, олий таълим тизими, рақобатбардошлик, рақобатбардош кадр, тижоратлаштириш, таълим хизматлари, меҳнат бозори, маркетинг, таълим хизматлари маркетинги, самарали бошқарув.

Кириш. Ўзбекистон сиёсий, иқтисодий, ижтимоий, қолаверса, барча соҳаларда тубдан янгиланиш, инновацион ривожланиш йўлига ўтаётган экан, биринчи навбатда таълим тизимини тубдан ислоҳ қилиниши, таълим сифатини оширишга қаратилган изчил чора-тадбирларни белгилаб олиниши ва қабул қилинаётган йўл хариталарининг реал амалиётда ижросини таъминлаш мақсадга мувофиқдир. Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан биринчи марта мамлакатимиз парламенти – Олий Мажлисга тақдим этган мурожаатномасида Ўзбекистон илм-фан, интеллектуал салоҳият соҳасида, замонавий кадрлар, юксак технологиялар борасида дунё миқёсида рақобатбар-дош бўлиши ягона мақсадимиз эканлигини алоҳида таъкидлаб ўтди [1].

Республикамызда олиб борилаётган изчил ислохотлар натижасида олий таълим тизимида бир қатор сезиларли ижобий силжишлар кузатилди. 2019 йилда 19 та янги олий ўқув юрти, жумладан, 9 та нуфузли хорижий университетнинг филиали очилганлиги, бир қатор етакчи хорижий университетлар билан ҳамкорликда 141 та қўшма таълим дастури бўйича кадрлар тайёрлаш йўлга қўйилганлиги бунинг яққол мисолидир. 209/2020 ўқув йилида олий таълим муассасаларига жами 146 минг 500 нафар ёки 2016 йилга нисбатан 2 баробар кўп талаба ўқишга қабул қилинди[2,3]. Албатта, қабул қамровини кўпайтириш билан биргаликда асосий мақсад таълим сифатини халқаро меъёр ва стандартларга жавоб беришини таъминлашдан иборатдир. Бу жараёнларни ҳаракатга келтирувчи асосий куч - бу олий таълим тизимида соғлом рақобат бўлиб ҳисобланади. Дарҳақиқат, рақобатбардош олий таълим муассасасидагина рақобатбардош кадрларни тайёрлаш мумкин [4,5].

Асосий қисм. Олий таълим муассасасининг рақобат салоҳиятини бошқариш унинг рақобатбардошлигини бошқариш билан узвий боғлиқ бўлиб, бу ўз навбатида миллий рақобатбардошликни таъминлашга хизмат қилади. Мамлакат таълим тизимининг рақобатбардошлиги асосида эса, унинг таркибига кирувчи ҳар бир олий ўқув юртининг рақобатбардошлиги ётади [6]. Бозор муносабатларининг ривожланиши ва шу билан боғлиқ равишда олий таълим бозорида рақобатнинг кучайиши, олий таълим муассасалари олдида назарий ва амалий аппаратларни бир қатор йўналишлар бўйича келишилган ҳолда қўллаш асосида ҳал этилиши лозим бўлган ўз рақобатбардошлигини таъминлаш масалаларини қўяди:

ОТМ фаолияти маҳсулотлари потенциал истеъмолчиларининг эҳтиёжлари ва сўровларини ўрганиш;

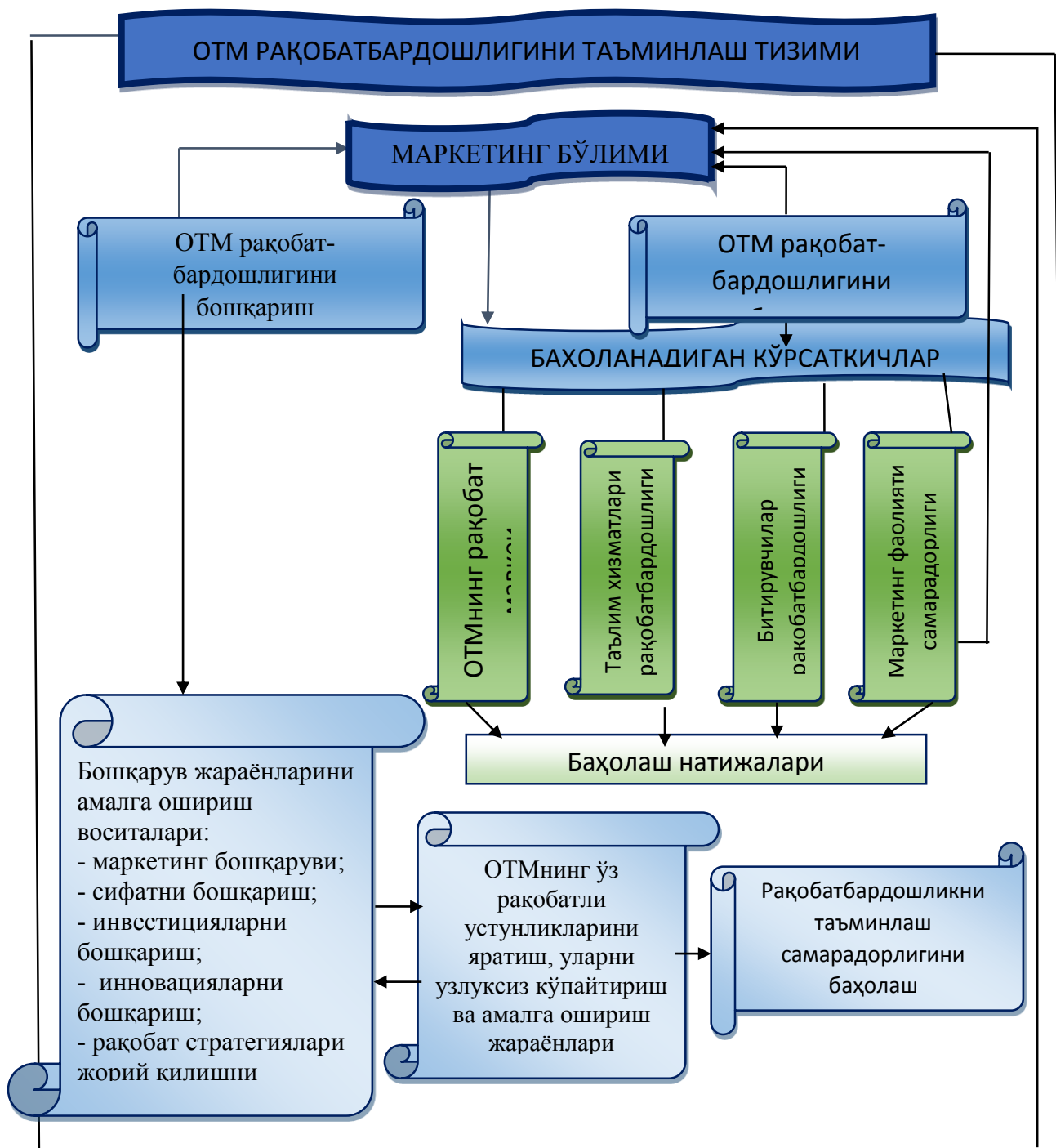
зарур маълумотларни тўплаш мақсадида олий таълим бозори мониторингини ташкил қилиш;

умумлаштирилган модель лойиҳасини ишлаш ва рақобатдошликни таъминлаш механизмини ишлаб чиқиш;

ОТМни ривожлантиришнинг асосий стратегик мақсади сифатида ОТМ рақобатдошлигини оширишга йўналтирилган мантикий тўғри бошқарув жараёнини йўлга қўйиш;

баҳолаш кўрсаткичлари умумий тизимини шакллантириш, улар асосида рақобатбардошлик даражасини аниқлаш ва унинг динамикасини таҳлил қилиш;

рақобатбардошликни миқдорий баҳолашга умумий ёндашувлар йиғиндисини аниқлаш; у билан боғлиқ масалаларни ҳал қилишнинг хусусий усуллари, алгоритмлари ва тартиб-таомилларини ишлаб чиқиш.

1-расм. ОТМлар рақобатбардошлигини таъминлаш тизими модели1

Узоқ мuddатли истиқболда олий таълим муассасалари барқарор фаолият юритиши

ва барқарор ривожланиши узлуксизлигига эришиш учун муваффақият гарови улардаги барча ички элементлар фаолиятини мувофиқлаштириш, улар ўртасидаги алоқаларни оптималлаштириш ва раионаллаштириш, шунингдек, ташқи муҳит билан оптимал муносабатлар излаб топиш бўлган мос келувчи тизим (1-расм) сифатида рақобатбардошликни таъминлаш жараёнини кўриб чиқиш мақсадга мувофиқ, деб ҳисоблаймиз.

Таклиф этилаётган тизимнинг асосий элементлари олий таълим муассасалари рақобатбардошлигини бошқариш ва бунинг учун зарур воситаларни аниқлаш, шунингдек, амалдаги рақобатдошлик даражасини ва уни таъминлаш самарадорлигини баҳолаш ҳисобланади.

Рақобатбардошликни таъминлаш бўйича барча ҳаракатлар мажмуасини мувофиқлаштирувчи орган сифатида маркетинг бўлимидан фойдаланиш ва унга тегишли функцияларни бажаришни ишониб топшириш мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз: олий таълимнинг бозор конъюнктурасини таҳлил қилиш ва ОТМнинг ўз рақобатдошлигини баҳолаш, унинг даражасини қўллаб-қувватлаш ёки ошириш дастурларини ишлаб чиқиш, шунингдек, олинган натижалар мониторинги.

ОТМ маркетинг фаолиятининг биргаликда қуйидаги талабларга жавоб берадиган, унинг рақобатбардошлигига таъсир даражасини аниқлашга имкон берадиган ёндашув рақобатбардошликни таъминлаш тизимини ишлаб чиқишда методологик асос ҳисобланади:

биринчидан, ОТМ рақобатбардошлигини оширишни таъминлайдиган энг муҳим кўрсаткичларга асосланади;

иккинчидан, рақобатбардошлик даражасини баҳолаш бўйича олинган натижалар унинг таркибий қисмлари ОТМ маркетинг фаолиятига таъсир этиш даражасини аниқлаш кесимида шакллантирилади;

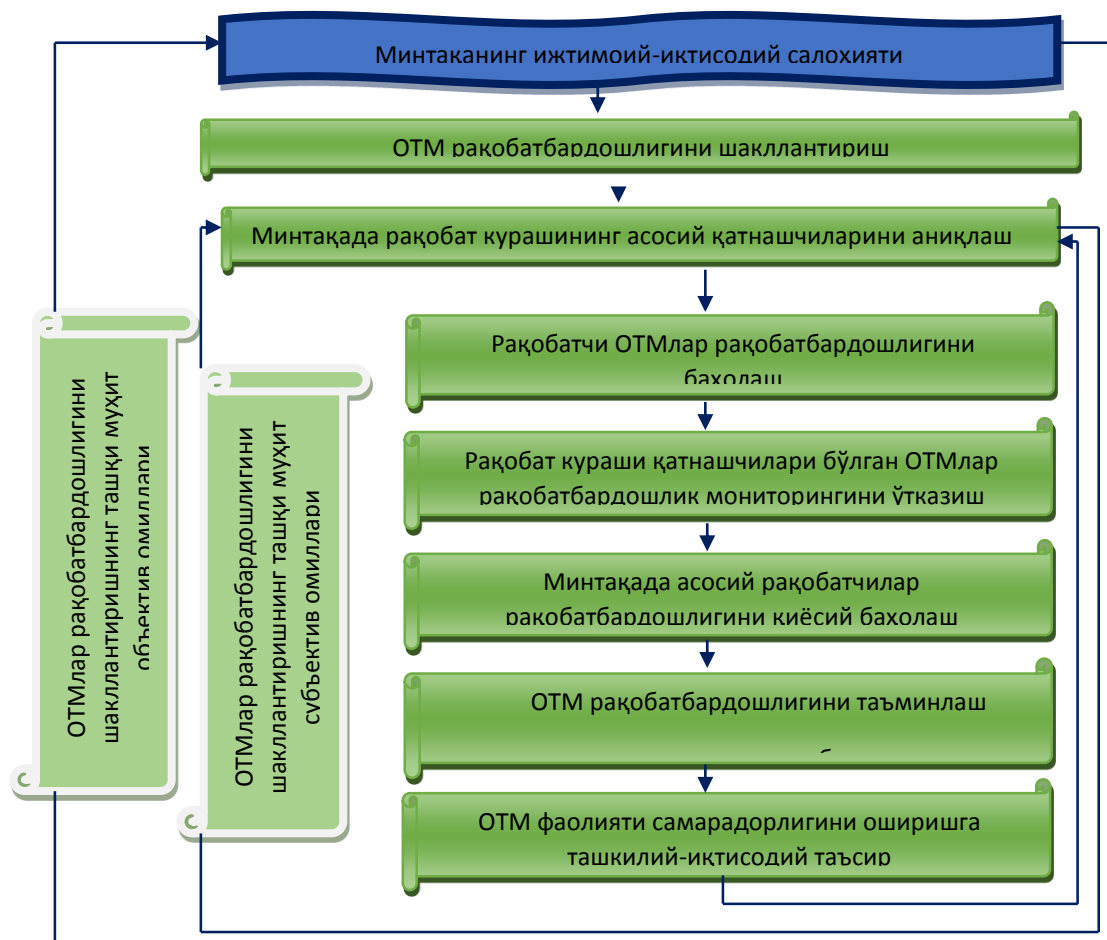
учинчидан, баҳолаш натижалари асосида мос келувчи бошқарув қарорлари ишлаб чиқилади.

Рақобатбардошликни таъминлаш жараёнини такомиллаштиришга унинг асосий элементлари гуруҳини, олий таълим бозорида рақобат кураши қатнашчиларини аниқлаш, рақобатчилар рақобатбардошлигини баҳолаш, тавсифловчи кўрсаткичлар йиғиндисини мониторинг қилиш, минтақадаги ўхшаш таълим муассасалари рейтингида ОТМнинг мавқеини аниқлаш учун рақобатчиларни таққослаш ва шу асосда ОТМ фаолияти самарадорлигига ташкилий-иқтисодий чора-тадбирлар таъсири қисмлари ташкил қиладиган мос келувчи механизм ишлаб чиқиш ҳисобига эришилади (2-расм).

Замонавий олий таълим бозори шароитида биринчи ўринга рақобатли устунликлар яратиш ва ошириш бўйича доимий ишлар олиб бориш чиқади, уларни кучайтириш учун рақобатдошликни самарали бошқаришнинг амалий аҳамияти фаоллаштирилади. Шу билан бирга, рақобатбардошликни бошқаришнинг асосий мақсади ОТМнинг рақобатдош устунликларини яратиш, қўллаб-қувватлаш ва ривожлантириш ҳисобига уни такомиллаштириш эканлигига эътибор қаратамиз.

Рақобатбардошлик-рақобат курашида ғалаба қозониш мақсадида субъектнинг ўзини рақобатлашдаги устунлигини бошқариш жараёнидир[7]. Рақобатбардошликни бошқариш жараёнларини амалга ошириш учун асосий восита сифатида маркетингга йўналтирилган ёндашув қўлланилиши керак. Бозор талабларини тезкор акс эттирадиган ва ушбу талабларга жавоб берадиган маркетингга асосланган бошқарув ОТМда асосий мақсади барқарор рақобатли устунликни таъминлаш ҳисобланган ривожланиш стратегиясини ишлаб чиқишни кўзда тутди. Булар асосий рақобатли устунликларга эришиб, маркетинг тизими элементларини доимий қайта кўриб чиқишга интилишда намоён бўладиган фойдалироқ бозор позицияси учун курашиш заруратини юзага келтиради.

ОТМларнинг барча таркибий қисмларида уларнинг рақобатбардошлигини баҳолаш муаммоси мутахассислар томонидан фаол ўрганилмоқда ва унинг долзарблиги шубҳасиз-

2-расм. ОТМ рақобатбардошлигини таъминлаш механизми²

дир. Бундан ташқари, мавжуд қарашлар ва ёндашувлардаги асосий фарқлар, қоидага кўра, рақобатбардошликни белгилайдиган кўрсаткичларнинг ўзига хос хусусиятларидан ва уни тавсифловчи кўрсаткичлардан иборат бўлиб, уларнинг тегишли таснифи муҳим назарий ва амалий аҳамиятга эга.

Шу муносабат билан, энг аввало, амалиётда муваффақиятли қўллаш имкониятини таъминлайдиган белгиланган талаблар тўпламига (объективлик, ишонччилик ва ўлчаш мумкинлиги) жавоб берадиган ва бутун сабаб-оқибат алоқасини тадқиқ этишга имкон берадиган оптимал мезонларни далиллар билан асосланган тарзда танлаш амалга оширилган. Фикримизча, ОТМнинг узок муддатли рақобатбардош устунлиги учун барқарор асосларини шакллантиришга интилиши унга ютуқларнинг асосий манбаларига ҳамда сақлаб қолиш ва ривожлантириш асосий имкониятларига эътиборни жамлашга имкон берадиган қиймат яратишнинг белгиланган модели асос қилиб олинган ҳолларда муваффақиятли бўлади. Ушбу конфигурациянинг асосий кўрсаткичларини стратегик танлаш қиймат яратиш занжирида ушбу қиймат бевосита таълим муассасасида ҳам, унинг фаолияти якуний маҳсулотида ҳам мужассам топганлигини тушунишдан келиб чиқиб амалга оширилади.

Қийматга йўналтирилган ёндашув нуқтаи назаридан муаллиф томонидан асосий мезонлар сифатида иккита баҳолаш тоифаси ажратиб кўрсатилган: «ОТМнинг бозор субъекти сифатида қиймати» ва «ОТМ фаолияти маҳсулоти қиймати» (3-расм).

ОТМ қиймати унинг икки мезон – бозор рақобат муҳити ва ОТМ рақобат мавқеи таъсири остида шаклланадиган олий таълим бозоридаги рақобатли позициялари билан

3-расм. OTM рақобатбардошлик мезонлари тизими³

белгиланади. Бозор субъекти фаолияти маҳсулоти иқтисодий қиймати бу маҳсулотни харид қилиш ва ундан фойдаланиш натижасида мижоз оладиган фойдали самарани ифодалаши сабабли унинг қиймат мезони рақобатбардошликни баҳолашга ўзгаради. Шундай қилиб, OTM фаолияти маҳсулотининг қиймати ўқитиш жараёни ва унинг якуний натижалар жалб этувчанлигини истеъмол нуқтаи назаридан баҳолаш билан белгиланади ва шу тариқа таълим хизматлари рақобатбардошлиги ва битирувчилар рақобатбардошлигини шакллантиради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2017 йил 22 декабрдаги Олий Мажлисга Мурожаатномаси. Ўзбекистон Республикаси Президентининг расмий веб сайти. <https://president.uz/uz/lists/view/1371>
2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2020 йил 24 январдаги Олий Мажлисга Мурожаатномаси. Ўзбекистон Республикаси Президентининг расмий веб сайти. <https://president.uz/uz/lists/view/3324>
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 17 июндаги “2019/2020 ўқув йилида Ўзбекистон Республикасининг олий таълим муассасаларига ўқишга қабул қилишнинг давлат буюртмаси параметрлари тўғрисида”ги ПҚ-4359-сонли Қарори. <https://www.lex.uz/docs/4380357>
4. Шишкина Е.С., Аветисян В.П. Факторы, влияющие на повышение конкурентоспособности выпускников вузов. //“Основы экономики, управления и права”. 2013. №5 (11). -57 с.
5. Қаҳҳоров О.С., Адизов Б.И. Олий таълим муассасаларида рақобатбардош кадрларни тайёрлаш // “Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар” илмий электрон журнали. 2018. №6. 10-бет
6. Нишонов Д. Олий таълим муассасаларининг рақобатбардошлиги ва рақобат устунликлари. «Biznes-Эксперт». <http://www.biznes-daily.uz/uz/birjaexpert/15546-oliy-talim-muassasalarining-raqobatbardoshligi-va-raqobat-ustunliklari>
7. Фатхутдинов Р.Ф. Управление конкурентоспособностью вуза//Высшее образование в России. 2006. №9. 37-38 с.
8. Қаҳҳоров О.С., Адизов Б.И. Олий таълим муассасалари битирувчилари рақобатбардошлиги: тушунчалар, фикрлар, қарашлар // “Жамият ва бошқарув” 2019. №1(83). 118-бет
9. Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси маълумотлари.

О.С.Каххоров, Б.И.Адизов, А.Э.Норов Приоритет обучения персонала вузов в повышении эффективности коммерциализации инновационной деятельности Аннотация: в данной статье освещена система и механизм обеспечения конкурентоспособности высших учебных заведений, средства осуществления процессов управления, показатели оценки и критерии конкурентоспособности, а также уровень конкурентоспособности выпускников вузов и сравнительные результаты исследования конкурентоспособности высших учебных заведений на региональном рынке высшего образования. Ключевые слова: инновационная деятельность, система высшего образования, конкурентоспособность, конкурентоспособный персонал, коммерциализация, образовательные услуги, рынок труда, маркетинг, маркетинг образовательных услуг, эффективный менеджмент.	O.Kaxxarov, B.Adizov, A.Norov Priority teaching of personal vuzov in increasing efficiency commercialization innovative activity Abstract: This article highlights the system and mechanism for ensuring the competitiveness of higher education institutions, the means of implementing management processes, assessment indicators and criteria for competitiveness, as well as the level of competitiveness of university graduates and the comparative results of research on the competitiveness of higher education institutions in the regional market for higher education Keywords: innovatsionnaya deyatelnost, sistema vysshego obrazovaniya, konkurentosposobnost, konkurentosposobny staff, kommertsializatsiya, obrazovatelnye uslugi, rynok truda, marketing, marketing obrazovatelnyx uslug, effektivnyy menedjment..
--	---